

JASMINA TEŠANOVIĆ

Srebrenica

20. septembar 2003.

Bilo nas je svega četiri ovaj put, Žena u crnom iz Beograda, došle smo malim kolima u Bratunac/Srebrenicu, kad se uporedi sa nas četrdest pre dva samo meseca na osmu godišnjicu masakra u Srebrenici, 11. jula 2003. Sada vozimo ka Republici Srpskoj na otvaranje Memorijalnog parka, na poziv naših bosanskih drugarica. Dok smo sedele u kolima i jele domaću pitu, pitale smo se šta ćemo sada nas četiri tamo sa Bilom Klintonom, zašto ga zapravo Bosanci pozivaju. Na neki čudan način, ali ipak tačan, on je na kraju krajeva odgovoran i za masakre: on je potpisao mirovni sporazum sa Miloševićem a Milošević ih je prethodno bombardovao, a onda Klinton nas... Mislim, nije baš tako teško razumeti ratnu logiku kad se stvari izbistre, ko je šta i kada uradio, kad se očiste od velikih namera i reči, na kraju svega stvari izgledaju daleko jasnije nego dok ih proživljavamo, naročito žrtvama.

Ali htele smo da odamo poštu žrtvama, žrtvama savremenog Aušvica, žrtvama naših muškaraca, i htele smo to da uradimo još jedanput, nakon što niz godina to činimo. Sećam se još 1997. privatno me je pozvala moja drugarica Alma iz Bosne da idemo u Srebrenicu da odamo poštu: u to vreme smo tamo mogle da idemo samo na lični poziv, kao grupu nas ne bi pustili na granici: čak nas i sada zovu grupom visokog rizika. A i bile smo ovog puta.

Granice smo lepo prošle, imamo dobra imena: Jasmina, Nevzeta, Fikreta, Divna, mogle smo da budemo i Bosanke a neke od nas i jesu, Muslimanke ili Srпкиnje, ili mešane. Ali upravo to i jeste današnji problem, to ako si mešanka ili želiš da budeš. Ali mi smo žene i na granicama žene su uvek diskriminisane kao manje vidljive, nešto što mi Žene u crnom koristimo u mirovne svrhe.

Dok smo prolazile kroz Republiku Srpsku, uz reku Drinu, s jedne strane Srbijom, s druge Bosnom, policija je bila raspoređena na svakih stotinak metara, leđima okrenuta ka nama, kolima, autobusima... veliki red. Veliki kao pre dva meseca, možda i veći: sve je bilo jako dobro organizovano iz bezbednosnih razloga: dolazi Bil Klinton, čovek koji je možda bio više nama predsednik, Srbima i Bosancima, nego Amerikancima za koje je Monika bila velika stvar, ali ne tako velika kao pitanja života i smrti kojima je ovde baratao. I to dosta slabo: bombardovao je ali ne na vreme. Potpisivao je mirovne sporazume čak i sa Miloševićem a sada ovde dolazi i razgovara sa preživelima: 30 000 ljudi svi obučeni u muslimansku nošnju i nas četiri Žene u crnom iz Beograda sa platnom na kome to i piše.

Naša mala kola imala su beogradsku registraciju, i zvale smo se, beogradska visoko rizična kola. Neki Srbi uz put bili su spremni da nas vređaju i kamenuju, ali njih je čuvala bosanska policija, i bili su se zatvorili u svoje kuće, koje su izgledale potpuno puste, kao da duhovi u njima žive, a zapravo su te kuće nekad bile muslimanske, u

kojim sada stanuju Srbi izbeglice koji su isterani iz svojih kuća iz nekog dela Bosne u kome sada žive Muslimani.

Najveći manuelni masakr misteriozan po svojoj efikasnosti kao izgradnja piramida desio se u srpskom delu Bosne i Hercegovine a monument je zapravo sada tamo; i nije ništa drugo već celo mesto samo po sebi, predivna zelena dolina i napuštena fabrika sa šinama, gde je bilo zatočeno 10 000 ljudi. I sada još i velika livada prepuna identifikivanih grobova, ali još uvek samo hiljadu: još se traže ostali ljudi koji su nestali u toj dolini, verovatno ubijeni. Oni kao da su duhovi tog mesta zajedno sa preživelim rođacima.

Gledajući bodljikavu žicu oko fabrike koja je bila koncentracioni logor, setila sam se slika generala Ratka Mladića kako maše zatvorenicima i baca slatkiše na njih... dok ih je zapravo ubijao... slike koje su obišle ceo svet, dok su tamo bile holandske trupe jer je to bila muslimanska enklava koju su UN trupe čuvale. Setila sam se kako sam razgovarala sa jednim čovekom u Beču, poreklom iz Srebrenice, izbeglicom čija je porodica ostala tamo zaštićena i koja iz nekih čudnih razloga nije mogla da napusti mesto i da se njemu pridruži: iznenada je rekao, ako im se nešto dogodi, kunem se da ću ubiti mog prvog suseda Srbina, ovde u Beču, čoveka s kojim se dobro inače slažem, kunem se. Učiniću to, moram. Tada sam se naježila i pitala sam se stalno kasnije, šta li se desilo sa njegovom familijom. Čovek je bio fin i vredan a tu rečenicu je izgovorio samo mesec dana pre masakra. Čak i on je osećao da nešto nije u redu pa ipak niko ništa nije uradio na vreme, nešto mirovno i odlučno da se masakr spreči.

Kad smo stigle, rešile smo da raširimo naše platno na kome piše Žene u crnom za mir, Beograd. I to smo isprva učinile na livadi, svet nas je gledao malo zabrinuto i zapanjeno žene većinom... reč Beograd ih je uglavnom plašila, ali su samo nesto šaputali... tek jedan stariji čovek je počeo nešto da viče protiv Srpske pravoslavne crkve, da je upletena u zločine. Navikle smo na takve komentare, slušamo ih i trudimo se da budemo tolerantne čak i kad se ne slažemo, što sad nije bio slučaj. Opet je upalilo. Ali smo onda rešile da prostremo našu parolu na nekom vidljivom mestu da bi naše prijateljice iz Bosne mogle da vide.

Čovek iz obezbeđenja nam je rekao da ne smemo da se penjemo uz brdo, i bio je zbunjen i uplašen našim insistiranjem, ali onda odjednom reče, ajde idite gore i raširite vaše platno, zaista nam je drago što ste nam došle ovde. Jedino vidljivo platno: bile smo ponosne, osećala sam se kao da izvršavam neku obavezu koju nisam nikad ni znala da imam, i osećala sam da je to samo početak. Narod oko nas je komentarisao, sada već glasno, i uglavnom su bili zadovoljni što smo došle... tada je grupa huligana iza naših leđa bacila jedna kamen na nas i počeli su da viču i huškaju, ajde navalite narode, udri, to su Srbi, navalite narode...

U nekoliko sekundi se promenila atmosfera, situacija je postala granična: čovek iz obezbeđenja je pokušao da ih smiri ali i on je bio uplašen, i sam. Moja drugarica koja je držala platno izgledala je tužno i bila je spremna da se povuče, s rečima, ovo nije to, nismo ovde došle radi ovoga... sve ove godine nas je Milošević tukao a sada i ovde isto... i bila je u pravu. Ja nisam znala zašto sam ja zapravo došla ali kad je počelo sve ovo da se dešava imala sam nagon da sam upravo zbog toga i došla. Da se napravi neka promena. Umotala sam se u platno, pustila kosu preko lica i stajala

uspravno. Gledala sam pravo pred sebe u sunce koje je blještalo, hor u belom koji se prostirao preko celog brda, u grobove, i osetila sam neko prosvetljenje, katarzu.

Setila sam se moje ćerke i poslala sam joj emotivnu poruku: ako se meni nešto desi ovde, već si odrasla devojka i bićeš ponosna na mene. Osetila sam se važnom kao Gandi i on mi je dao model kako da se ponašam. I zaista je uspelo. Dok smo tako uspravno stajale u tišini, huligani su se sami povukli, neki su čak i pobegli poraženi, ja se nijednom nisam okrenula da ih pogledam u lice ali nijedna druga kamenica nije poletela. Muzika je počela, ceremonija, i mi smo bile deo svega toga.

Bilo je čudno biti deo gomile kojoj se obraća Bil Klinton. Videla sam mu lice i čula njegov glas uživo... bilo je takođe čudno odjednom biti deo gomile muškaraca koja klanja Alahu. Bilo je takođe čudno da sam konačno u Bosni odakle je moj otac, da opet čujem taj akcent. Da vidim tu odeću i da slušam tu muziku: činilo mi se kao da sam se vratila u detinjstvo i da je sve ovo dokazalo istinitost i dobrotu mog detinjstva. I da ipak ni svi ovi ratovi nisu uništili sve već samo deo. Nisam slušala govornike. Imala sam sopstvenu veru da postoji zajednička budućnost.

U tom trenutku zazvonio je moj mobilni telefon: veoma čudno mobilni telefoni hvataju različite mreže u tom kraju, čas srpsku, čas bosansku, a uglavnom nijednu. Moj otac je zvao, nešto mi je pričao o hrani koju treba da kupim, i pitao me, gde si, kažem ja u Srebrenici, na groblju. Linija je pala, valjda me i nije čuo, nikad me ponovo nije pitao gde sam bila. Ali sećam se kad je shvatio da Srbi u njegovom rodnom mestu nisu više njegovi saveznici, onda kad je čuo da ono malo Muslimana iz tog istog mesta sada jesu u koncentracionom logoru: tada je začutao i više nije govorio o ovom ratu kao svom.

Dok smo se vraćali, pokušale smo jedna drugoj da ispričamo šta se desilo i nije bilo lako. Nevzeta zapravo nije mogla da se seti do kraja svojih reči dok se raspravljala sa jednim muškarcem o Klintonu... Fiku je pogodila starija žena koja je došla obučena u belu nacionalnu nosnju i koja je vikala, šta ćete vi ovde, da mi nismo žene u belom za rat? Divna se pitala zašto smo išle kad je Klinton bio tamo, a ja sam dremala dok sam slušala njihove glasove i misli, tako jasne i čiste: opet sam iznenada shvatila šta su Žene u crnom svuda po svetu, i onda kad su nevidljive ili kad ih kamenuju: one su zapravo jedino što napravi neku poentu/razliku u ovom svetu koji je takav kakav jeste.